

УДК 35.082.1:355.212.2

Олексій Остапенко

Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
Oleksiy.I.Ostapenko@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9833-3043>

Ірина Шульган

Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент
iryna.i.shulhan@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9623-3495>

ПЕРЕВІРКА ЯК РІЗНОВИД ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

<http://doi.org/10.23939/law2023.40.143>

© Остапенко О., Шульган І., 2023

Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України є одним із конституційних обов'язків громадян. В умовах правового режиму воєнного стану особливої ваги набувають адміністративно-правові засоби проведення виваженої державної політики щодо мобілізації, створення належного кадрового потенціалу для захисту державного суверенітету і територіальної цінності України.

Авторами статті констатовано, що перевірка документів, які посвідчують особу громадянина, є одним із засобів з'ясування та встановлення особистості громадянина уповноваженими на це посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування та військового управління, зокрема, Територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки.

Нормативно-правовими актами України урегульовані відносини, що виникають під час перевірки особи громадян, та передбачені заходи нагляду/контролю за дотриманням законності зі сторони посадових осіб, уповноважених на здійснення перевірки.

Автори дослідження ставили за мету виявлення причин та умов, які спричиняють виникнення конфліктів під час перевірки документів в умовах правового режиму воєнного стану військовими посадовими особами Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Авторами наголошено, що юридичні засоби вирішення конфліктів, що виникають при здійсненні перевірки, мають бути закріплені у матеріальних і процесуальних нормах адміністративного права. Акцентовано, що компроміс є можливістю досягнення

повної згоди під час перевірки документів фізичної особи. Запропоновано перелік випадків щодо досягнення компромісу між сторонами перевірки документів. Зауважено, що застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів або зброї – крайній захід, який допускається у виняткових випадках і в порядку, чітко визначеному нормами законодавства.

Ключові слова: військова агресія; громадянин; мобілізація; правовий режим воєнного стану; перевірка.

Постановка проблеми. Вчинення перевірок документів, що посвідчують особу громадянина, Територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки (надалі – ТЦК та СП) в умовах правового режиму воєнного стану є одним із адміністративно-правових засобів проведення виваженої державної політики в умовах мобілізації, створення належного кадрового потенціалу для захисту державного суверенітету і територіальної цінності України. Військова агресія зі сторони російської федерації висвітлила необхідність воєнної організації Української держави у зміні форм і методів, пов'язаних з мобілізацією і підготовкою громадян до виконання конституційного обов'язку захисту України від ворожих посягань.

Аналіз дослідження проблеми. Дослідження загальнотеоретичних і правових аспектів перевірки документів, що посвідчують особу громадянина, опубліковані у наукових працях В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенка, Баррі Ванговей, І. С. Гриценка, Джона Волліса, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, Норта Дугласа, А. М. Школика, Е. Шмідта-Асманна, М. М. Цитовича.

Мета статті. Метою дослідження є досягнення наукового результату шляхом застосування аналізу і синтезу для виявлення факторів, умов і причин, які впливають на виникнення конфліктів під час перевірки документів в умовах правового режиму воєнного стану військовими посадовими особами ТЦК та СП.

Виклад основного матеріалу. Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення безпеки держави і населення є одним з основних конституційних обов'язків громадян України (ст. 65 Конституції України) [1].

У сучасних умовах, коли Україна стала об'єктом військової агресії зі сторони російської федерації 24 лютого 2022 року, Президент України, органи державної влади і місцевого самоврядування діють в умовах правового режиму воєнного стану, яким передбачено певні обмеження та заборони, що стосується фізичних та юридичних осіб.

До повноважень Верховної Ради України належить оголошення стану війни за поданням Президента України, а також схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України (п. 9 ст. 85 Конституції України) [1].

Згідно з пунктом 20 статті 106 Конституції України Президент України приймає рішення про загальну або частково мобілізацію та введення воєнного стану в Україні у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [1].

Метою обмежень і заборон правового режиму воєнного стану є відновлення територіальної цілісності, розв'язання соціальних, економічних та інших проблем, що виникли в умовах військової агресії зі сторони російської федерації. Це означає, що застосування заборон і обмежень щодо прав, свобод громадян в умовах сьогодення є правомірним і об'єктивно необхідним.

Перевірка, як один з методів державного нагляду за діяльністю суб'єктів виконавчої влади, передбачає розгляд звітів та оцінку результатів реалізації регіональної державної політики в Україні (ст. 12 Закону України Про засади державної регіональної політики) [2].

Про перевірки фактів, викладених у заявах (клопотаннях) громадян, мова йде у статті 15 Закону України Про звернення громадян [3]. До прав громадян при розгляді заяви чи скарги згідно із статтею 18 Закону належать: право брати участь у перевірці поданої скарги чи заяви, ознайомлюватися з матеріалами перевірки.

Здійснення державного нагляду (контролю) є одним із завдань центральних органів виконавчої влади (п. 2 ст. 17 Закону України Про центральні органи виконавчої влади) [4].

До основних завдань Кабінету Міністрів України належить вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України (пп. 2, 7 ст. 2 Закону України Про Кабінет Міністрів України) [5]. Реалізація цих завдань, як ми вважаємо, передбачає застосування одного із примусових адміністративно-правових методів впливу – перевірки. На особливу увагу заслуговує застосування примусових методів в умовах правового режиму воєнного стану, який введений в Україні за ініціативою Президента України та згоди Верховної Ради України (лютий 2022 р.) внаслідок військової агресії зі сторони російської федерації.

Стаття 27 Закону України Про місцеві державні адміністрації (п. 1) передбачає повноваження місцевих державних адміністрацій в галузі оборонної роботи щодо забезпечення виконання законодавства про військовий обов'язок громадян [6].

До повноважень органів місцевого самоврядування в Україні в галузі оборонної роботи належить сприяння організації призову громадян на військову службу за призовом осіб офіцерського складу, строкову військову та альтернативну (невійськову) службу, а також їх мобілізації, підготовки молоді до служби в Збройних Силах України (п. 1 ст. 36 Закону України Про місцеве самоврядування в Україні) [7].

Наприклад, у Законі України Про Національну поліцію (ст.ст. 29–34) передбачені поліцейські заходи, серед яких мова йде про перевірку документів особи (ст. 32), опитування особи (ст. 33), поверхневу перевірку (ст. 34). Вказані поліцейські заходи мають превентивний характер та вживаються з метою дотримання громадського порядку та громадської безпеки [8].

Серед повноважень Служби безпеки України (п. 11 ст. 24, п. 1 ст. 25 Закону України Про Службу безпеки України) є вимога сприяти забезпеченню режиму воєнного стану, а також право перевіряти документи, які посвідчують особу, та проводити огляд осіб, їхніх речей і транспортних засобів, якщо є загроза втечі підозрюваного або знищення чи приховування речових доказів злочинної діяльності [9].

Досягнення мети введення правового режиму воєнного стану зі сторони органів державної влади здійснюється шляхом:

1) застосування надзвичайних заходів, спрямованих насамперед на захист територіальної цілісності, діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування з використанням сил і засобів збройних сил України та інших прирівняних до них формувань;

2) обмеження у відповідності з Основним законом держави прав і свобод громадян на певний період;

3) здійснення контролю в частині мобілізації та мобілізаційної підготовки громадян в умовах правового режиму воєнного стану.

Законодавство, яке кардинально змінилось за роки незалежності України, має широкий спектр контрольних функцій, що пов'язані із захистом прав і свобод громадян. Водночас певна частина нормативно-правових актів, з урахуванням широкого кола врегульованих його нормами суспільних відносин, нагадує «адміністративно-правовий арсенал», на «складах» якого ще зберігаються окремі калібри антидемократичних норм, є боєприпаси застарілого радянського зразка, які суперечать один одному, а їх застосування не відповідає інтересам сучасного українського суспільства, яке розвивається та намагається створити правову державу, сутність і призначення якої полягає у служінні власному народу.

Засоби масової інформації України та за кордоном подають численні факти порушень прав, свобод громадян військовими посадовими особами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки під час перевірки документів, що посвідчують їхню особу. Наприклад, журналісти Микола Заверуха [10, с. 1, 3] та Юлія Голодрига [11, с. 3] зазначають, що в Україні триває масштабна перевірка діяльності ТЦК та СП за фактами зловживань військових посадових осіб. Вона розпочалася на тлі гучних скандалів і скарг (понад 2300 скарг від громадян) на вседозволеність військових комісарів. Звернемо увагу на те, що своєчасною та необхідною є воля Президента України щодо усунення недоліків діяльності ТЦК та СП. Мобілізація і військовий облік мають відбуватися винятково в межах чинного законодавства. І працівники ТЦК не повинні вигадувати собі якісь нові правила, щоб зловживати службовим становищем [10, с. 3].

Ю. Голодрига, крім того, звертає увагу на необхідність зміни законодавства, що регламентує діяльність військово-лікарських комісій, яка на сьогодні є недосконалою і не відповідає вимогам оцінки суто стану здоров'я фізичних осіб під час мобілізації [11, с. 3]. Зауважимо, що й сама назва цих комісій є застарілою, краще назвати військовою медичною комісією.

Здійснення перевірки вчиняються: *по-перше*, стосовно об'єкта перевірки, яким є фізична особа, громадянин; *по-друге*, суб'єктом, який наділений владними повноваженнями зупиняти/затримувати громадян і здійснювати перевірку документів, речей, транспортних засобів та інших матеріальних об'єктів, які можуть належати особі; *по-третє*, способами і засобами вчинення перевірки, які передбачені нормативно-правовими актами з дотриманням принципу законності та гідності людини [12, с. 39].

Звернемо увагу на історичний аспект перевірки особи громадян суб'єктами владних повноважень. Свого часу професор М. М. Цитович у лекціях з поліцейського права, досліджуючи мотивацію введення надзвичайних заходів, подає думку професора Ленінга про те, що спасіння держави від загроз та небезпеки є підставою для введення додаткових повноважень органом влади, але вони повинні мати тимчасовий характер [13, с. 277].

Проект Адміністративного кодексу УНР містив чіткий перелік випадків, за якими органам поліції дозволялось здійснювати затримання. Серед них мова йшла про встановлення особи, яка вчинила правопорушення [14, с. 72–73].

У Великому енциклопедичному юридичному словнику термін «перевірка» тлумачиться як одна із форм здійснення контролю, що вчиняється з метою встановлення фактичного стану дотримання законодавства, виконання завдань і прийняття рішень, доцільності застосування відповідних прийомів і способів [15, с. 637].

Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков розглядають перевірку як один із передбачених законодавством видів обстеження і вивчення діяльності тих чи інших об'єктів, наслідки якої оформляються відповідним документом (довідка, записка) [16, с. 303]. Зазначимо, що перевірка документів є одним із засобів дослідження уповноваженими службовими особами паспортів та інших документів фізичних осіб з метою встановлення їх дійсності та належності особі, яка перевіряється.

Поняття «засоби» в адміністративному праві тлумачиться як сукупність правових інструментів, за допомогою яких можна вирішувати питання, що пов'язані з регулюванням адміністративно-правових відносин. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб під час їх застосування мають вольовий характер, що позитивно впливає на запобігання тих чи інших загроз та вчинення протиправних дій.

Для з'ясування впливу засобів, на запобігання конфлікту, що виник на момент вчинення перевірки документів громадянина посадовими особами органів виконавчої влади, і в подальшому набув фактичних ознак адміністративного спору, а в разі вчинення протиправних дій – адміністративного правопорушення, застосовуються стосовно винних у цьому суб'єктів юридичні засоби, основою яких є норми і принципи адміністративного права, правозастосовні акти, юридичні факти, суб'єктивні права та обов'язки сторін конфлікту (адміністративного спору) тощо.

Юридичні засоби вирішення конфлікту, що виник між сторонами, мають закріплення в матеріальних і процесуальних нормах адміністративного права. Зазвичай це дозволи і заборони, за допомогою яких органи виконавчої влади та їх посадові особи з урахуванням вмотивованого для них адміністративного розсуду власних дій посягають на свободу громадян із порушенням належних їм прав.

Важливою у цьому аспекті є Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки від 23 лютого 2022 року [17], де мовиться про їх взаємодію з місцевими державними адміністраціями з питань залучення громадян до військової служби, а також забезпечення та сприяння здійсненню заходів із мобілізаційної підготовки та мобілізації на території відповідної адміністративно-територіальної дільниці. Водночас проведення перевірок особи громадян згідно із пунктом 14 положення є обов'язком військових посадових осіб ТЦК та СП, спрямованим на забезпечення явки громадян, що підлягають призову на військову службу під час мобілізації і в воєнний час на пункти збору та у військові частини.

Перевірка особи в умовах правового режиму воєнного стану досить часто проявляється шляхом адміністративного свавілля та дискримінації зі сторони суб'єктів владних повноважень. Водночас порушуються вимоги статті 21 Конституції України щодо рівності громадян та органів державної влади перед законом [1].

Органи виконавчої влади, до яких належать ТЦК та СП, повинні під час здійснення своїх функцій і повноважень, що пов'язані з питаннями мобілізації військовозобов'язаних та інших категорій громадян, однаково ставитися до них незалежно від статі, віку, соціального походження тощо. Адміністративний розсуд цих органів і посадових осіб під час вирішення питань, пов'язаних з мобілізацією громадян, у період правового режиму воєнного стану не може змінюватись, інакше це призводить до порушення прав, свобод людини і громадянина.

Закономірним явищем є те, що Конституція України обмежує адміністративно-правову діяльність органів виконавчої влади і самоврядування, які повинні діяти на підставі, у межах наданих їм повноважень, та способом, який передбачений нормами Конституції і законами України (ст. 19 Конституції України) [1].

Під час порушення умов щодо перевірки особи на з'ясування й отримання інформації про її персональні дані, які вчиняються військовими службовими особами, їхні дії підлягають кваліфікації за статтею 172-13 КУпАП «Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем», де мовиться про «інші зловживання владою або службовим становищем».

До обставин, що обтяжують адміністративну відповідальність військових службових осіб за зловживання владою або службовим становищем під час перевірки особи, яка порушує її права і свободи, належить: вчинення правопорушення групою осіб (зазвичай таку перевірку військові службові особи здійснюють у складі від двох до п'яти осіб); відсутність спеціальних письмових доручень повноважного командування (ст. 172-13 КУпАП). До осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності за статтею 172-13 КУпАП судом (суддею), може бути застосовано стягнення у вигляді штрафу або арешт з триманням на гауптвахті (варто зазначити, що з урахуванням дії правового режиму воєнного стану в Україні, судова практика з цього приводу є незначною). Від початку повномасштабної війни у провадженні перебувають 112 справ щодо посадовців ТЦК та СП. За результатами цієї роботи 15 обвинувальних актів уже направлено до суду [10, с. 3].

Результати перевірки оформляються відповідними актами і можуть тягти за собою ті чи інші юридично значущі наслідки. Зазвичай військові службові особи результати перевірки фізичної особи під час патрулювання території чи об'єкта (про що має бути відповідний наказ командира начальника військової частини) оформляють у вигляді рапорту.

Зазначимо, що стаття 255 КУпАП передбачає повноваження органів управління військової служби правопорядку у Збройних Силах України, командирів (начальників) Військових частин (установ, закладів), командирів підрозділів на складання протоколів про адміністративні правопо-

рушення, але вони стосуються тільки військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, а також працівниками Збройних Сил України під час виконання ними службових обов'язків.

Звернемо увагу на те, що військові службові особи, які перебувають в штатах територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, уповноважені владним суб'єктом на складання протоколу про адміністративне правопорушення, лише за статтями 210, 210-1, 211 КУпАП (ст. 235 КУпАП). Аналогічні повноваження щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення за статтями 210, 210-1, 211 КУпАП має центральне управління та регіональні органи Служби безпеки України.

Перевірки особи також мають право здійснювати органи Державної прикордонної служби України (ст. 222-1 КУпАП), у випадках, пов'язаних з порушенням прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон України або режимних правил у контрольних пунктах в'їзду – виїзду (на сьогодні це стосується заборони виїзду за межі України осіб чоловічої статі віком до 60 років, осіб жіночої статі – військовозобов'язаних).

Що стосується контролю за поведінкою військових посадових осіб під час перевірки документів громадян, звернемо увагу на думку професора О. М. Бандурки, який зазначає, що «система контролю складається з таких елементів: об'єкт і предмет контрольної діяльності, суб'єкт, види, форми, методи і засоби її здійснення» [18, с. 305].

Зауважимо, що суб'єктами перевірки і встановлення особи громадянина є представники органів виконавчої влади, їх посадові особи, що уповноважені на її здійснення. Це означає, що одним із дієвих видів контролю, на думку Ебергардта Шмідта-Ассманна, є громадський контроль, сутність якого полягає у тому, що громадськість, публічність, якщо її розуміти як активну участь громадськості, залишається одним із стабільних комунікативних засобів [19, с. 273].

Якщо ж говорити про участь громадськості у запобіганні чи припиненні посягань на права і свободи громадян під час перевірки документів зі сторони військових службових осіб, то можна констатувати, що такої участі громадськості просто немає. Захист права на свободу та недоторканність людини не має обмежень під час дії правового режиму воєнного стану (ст.ст. 29, 64 Конституції України) [1].

Не применшуючи важливості застосування вказаних норм Конституції України, зазначимо, що Президент України в умовах дії правового режиму воєнного стану має повноваження щодо внесення змін і доповнень, які спрямовані на зміцнення обороноздатності і захисту національної безпеки України. Одним із таких доповнень є, на наш погляд, більш жорстке і стабільне виконання перевірок щодо встановлення особи людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Зауважимо, що порушення, які вчиняються під час перевірки документів чи з'ясування інших питань у фізичної особи посадовими особами органів виконавчої влади, мають мотивацію діяти на власний адміністративний розсуд. Одним із підтверджень цього є думка Е. Шмідта-Ассманна про те, що в окремих випадках відповідні уповноваження впливають із певних юридичних норм, які законодавець адресує органам публічної адміністрації [19, с. 251].

Отже, навіть в умовах правового режиму воєнного стану не можна говорити про виняткову необхідність діяти посадовим особам публічної адміністрації за власним розсудом, порушуючи при цьому права і свободи людини і громадянина.

Також привертає увагу поведінка громадян і військових посадових осіб ТЦК та СП під час перевірки документів, що посвідчують особу. Німецький філософ Гете з приводу поведінки людини писав, що поведінка людини є своєрідним дзеркалом, у якому кожна особа демонструє своє обличчя. Зазначимо, що громадяни України, перебуваючи в умовах правового режиму воєнного стану, за допомогою засобів масової інформації обізнані із дозволами, обмеженнями та обов'язками, виконання яких є безальтернативними.

Вибір конфліктної поведінки та переростання її у деліктну поведінку кожної із сторін перевірки залежить від стимулів, які ініціює та чи інша сторона. Сам факт зупинки громадянина для перевірки його особистості є однією з причин виникнення конфлікту між сторонами, кожна з яких має певний інтерес. З боку громадянина це може бути бажання убезпечити себе від спілкування з іншими особами та бути незалежним від їх волі. Авторський колектив книги «Насильство та суспільні порядки», досліджуючи проблеми насильства, зазначає, що доступ до насильства у суспільстві відкритий для всіх, хто достатньо могутній і добре організований, щоб ним скористатися. З боку держави здійснюється координація та обмеження таких індивідів і груп з метою захисту суспільства. Такі обмеження здійснюються різними видами державного нагляду (контролю). Наприклад, основою політичного контролю над спеціалізованою армією і правоохоронними органами є формальні інститути та схеми легітимного застосування насильства [20, с. 150] при втручанні у приватні відносини, які надаються збройним силам і правоохоронним органам.

Отже, політичне управління насильством базується на нормах права, що у загальному передбачають відповідальність держави та органів влади за застосування заборон, обмежень і насильства. З цього приводу цікава думка щодо конфліктів та шляхів їх подолання, яка пропонує вибирати певний стиль поведінки кожною із сторін конфлікту відповідно до ситуації, коли не збігаються їхні інтереси.

Звернемо увагу на стиль компромісу, який є доцільним, якщо виник конфлікт щодо вимоги тієї чи іншої сторони під час перевірки документів. Кожна зі сторін повинна враховувати як свої інтереси, так і інтерес іншої сторони, за умови якщо є взаємні поступки з тих чи інших питань [21, с. 123–125].

Застосування компромісу між сторонами під час перевірки документів може здійснюватися за їх згодою, якщо:

- сторони конфлікту (громадянин, який формально має права і свободи згідно з Конституцією України, і органи виконавчої влади та їх посадові особи, що мають адміністративно-правовий статус суб'єкта владних повноважень) дійдуть згоди щодо мотивації зупинки (не затримання) фізичної особи для перевірки документів, маючи при цьому протилежні законні інтереси;

- фізична особа погоджується надати персональні дані з метою їх з'ясування чи уточнення ініціаторами перевірки документів;

- суб'єкт владних повноважень (наприклад, ТЦК та СП) спеціально уповноважений вчиняти дії щодо перевірки документів громадян (наявність спеціального правового примусу виданого і закріпленого підписом владного суб'єкта – начальника / командира);

- громадянин у разі відсутності на час перевірки наявних документів (наприклад, паспорта, службового посвідчення та ін.) не заперечує проти його тимчасового затримання, з'ясування особистості;

- суб'єкт, що уповноважений здійснювати перевірку документів, погоджується на вимоги (пропозиції) громадянина надати в усній формі персональні дані з подальшою їх перевіркою.

Зазначимо, що це далеко не повний перелік випадків щодо досягнення компромісу між сторонами перевірки документів. Водночас компроміс є вдалим відступом та однією з можливостей дійти повної згоди під час перевірки документів фізичної особи. Однак навіть під час досягнення згоди двох сторін кожна з них залишається чимось незадоволеною.

Стосовно поведінки військовослужбовців під час перевірки особи громадян у Дисциплінарному статуті Збройних Сил України (розділ 1 п. 4) мова йде про те, що військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця додержуватися Конституції та законів України, поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків [22]. Водночас засоби масової інформації України майже кожного дня інформують про зовсім іншу поведінку військовослужбовців під час перевірки документів.

Зазначимо, що згідно із Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України (частина I, розділ 1, п. 22) військовослужбовці мають право застосовувати засоби фізичного впливу та зброю особисто або у складі підрозділу:

– для захисту свого здоров'я і життя, а також здоров'я і життя інших військовослужбовців та цивільних осіб від нападу, якщо іншими способами й засобами захистити їх у цій ситуації неможливо;

– для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого злочину та яка намагається втекти або яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також для затримання озброєної особи, яка загрожує застосуванням зброї та інших засобів, що становить загрозу для життя і здоров'я військовослужбовця чи інших осіб;

– для відбиття нападу на об'єкти, що охороняються військовослужбовцями, а також для звільнення цих об'єктів у разі захоплення;

– у разі спроби насильного заволодіння зброєю, бойовою та іншою технікою, якщо іншими способами і засобами неможливо припинити цю спробу [23].

Аналогічні за змістом права щодо застосування заходів фізичного впливу має начальник патруля під час виконання своїх обов'язків (п. 60) Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України [24].

Отже, підстав у військових службових осіб ТЦК та СП під час перевірки особи громадян застосовувати засоби фізичного впливу просто не існує.

Звернемо увагу на те, що стаття 20-1 Закону України Про військовий обов'язок і військову службу передбачає, що у разі виникнення конфлікту інтересів під час виконання службових повноважень (під час перевірки документів, які посвідчують особу. – автор.), військова посадова особа зобов'язана негайно доповісти про це своєму безпосередньому начальникові, який зобов'язаний вжити всіх необхідних (зазначимо, передбачених законом – автор.) заходів, спрямованих на запобігання конфлікту інтересів [25].

Висновки. У ході дослідження встановлено, що перевірка документів, які посвідчують особу громадянина, є одним із різновидів правового забезпечення мобілізації громадян України в умовах дії правового режиму воєнного стану. Охарактеризовано і визначено низку теоретичних положень, які за своїм змістом і спрямованістю мають певний науковий інтерес, серед них:

1. Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України є одним із конституційних обов'язків громадян.

2. Нормативно-правовими актами України урегульовані відносини, що виникають під час перевірки особи громадян, та передбачені заходи нагляду/контролю за дотриманням законності зі сторони посадових осіб, уповноважених на здійснення перевірки.

3. Визначено, що перевірка документів є одним із засобів з'ясування та ознайомлення для встановлення особистості громадянина, уповноваженими на це посадовими особами органів державної влади і місцевого самоврядування.

4. За порушення передбачених законодавством умов і вимог щодо перевірки документів, що посвідчують особу громадянина, настає юридична відповідальність.

5. Є потреба у подальшій правовій обізнаності населення України та суб'єктів владних повноважень щодо прав, свобод і обов'язків, які виникають на час здійснення перевірки документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 2008 р.: станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.10.2023).

2. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII: станом на 21.07.2023 Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 90 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення 15.10.2023).

3. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР: станом на 07.09.2023 Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 47, ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.10.2023).

Перевірка як різновид правового забезпечення мобілізації громадян України в умовах воєнного стану

4. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI: станом на 22.06.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 38, ст. 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення 15.10.2023).
5. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII: станом на 03.08.2023 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 13, ст. 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення 15.10.2023).
6. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV: станом на 03.08.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 20–21, ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення 15.10.2023).
7. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР: станом на 03.08.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.10.2023).
8. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII: станом на 05.10.2023 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 15.10.2023).
9. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII: станом на 02.08.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення 15.10.2023).
10. Заверуха М. (2023). Розкішне життя українських військомів. Експрес. 2023. № 32 (10743). 10–17.08.2023. С. 1–3.
11. Голодрига Ю. (2023). Загадкова смерть у військовій частині. Експрес. 2023. № 33 (10744). 17–24.08.2023. С. 1–3.
12. Петрушенко В. Тлумачний словник філософських термінів. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
13. Поліцейське право в Університеті Святого Володимира: у 2-х кн. Пам'ятки правничої думки Київського університету. Книга 2 / за ред. І. С. Гриценка. Київ: Либідь, 2010. 464 с.
14. Адміністративне право і процес УНР в екзилі: невідома правнича спадщина України / укладачі В. М. Бевзенко, І. С. Гриценка, С. О. Коваль, А. І. Бевз, І. В. Паламарчук, О. В. Гура, А. В. Кравченко, Р. С. Сметанюк. Київ: Видавничий дім «Дакор», 2015. 500 с.
15. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемчушенка. Київ: Юридична думка, 2012. 1020 с.
16. Адміністративне право України: словник термінів / за заг. ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ: Ін-Юре, 2014. 520 с.
17. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 154: станом на 14.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.10.2023).
18. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України: монографія. Харків: НУВС, 2004. 780 с.
19. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права. Київ: К.І.С., 2009. 552 с.
20. Норт Дуглас, Волліс Джон, Вайнгнес Баррі. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ: Наш Формат, 2017. 352 с.
21. Gini Graham Scott, Ph. D. Resolving Conflict: With Others and Within Yourself at Work and In Your Personal Life. Київ, 1991. 190 с.
22. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV: станом на 28.05.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 22–23, ст. 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення 15.10.2023).
23. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 4 березня 1999 року № 548-XIV: станом на 30.07.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 22–23, ст. 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення 15.10.2023).
24. Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 550-XIV: станом на 31.03.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 22–23, ст. 196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text> (дата звернення 15.10.2023).

25. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII: станом на 12.10.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст. 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення 15.10.2023).

REFERENCES

1. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.06.2006. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
2. *Pro zasady derzhavnoi rehional'noi polityky* [About the basics of state regional policy]: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 No. 156-VIII. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2015, No. 13, st. 90. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
3. *Pro zvernennia gromadian* [About the appeal of citizens]: Zakon Ukrainy vid 02.10.1996 No. 393/96-BP. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1996, No. 47, st. 256. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
4. *Pro tsentral'ni organy vykonavchoi vlady* [About central bodies of executive power]: Zakon Ukrainy vid 17.03.2011 No. 3166-VI. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2011, No. 38, st. 385. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
5. *Pro Kabinet Ministriv* [About the Cabinet of Ministers of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 27.02.2014 No. 794-VII. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. No. 13, st. 222. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
6. *Pro mistsevi derzhavni administratsii* [About local state administrations]: Zakon Ukrainy vid 9.04.1999 No. 586-XIV. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1999, No. 20–21, st. 190. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
7. *Pro mistseve samovryaduvannia v Ukraini* [About local self-government in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 No. 280/97-BP. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1997, No. 24, st.170. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
8. *Pro Natsional'nu poliitsiyu* [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 2.07.2015 No. 580-VIII. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2015, No. 40–41, st. 379. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
9. *Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy* [About the Security Service of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 No. 2229-XII. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1992, No. 27, st. 382. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
10. Zaverukha M. (2023). *Rozkishne zhyttia ukrains'kyh viys'kkomiv* [The luxurious life of Ukrainian military commissars]. *Expres*. No. 32 (10743). 10–17.08.2023. P. 1–3. [In Ukrainian].
11. Holodryta Yu. (2023). *Zagadkova smert' u viys'rvyiv chastyni* [A mysterious death in a military unit]. *Expres*. No. 33 (10744). 17–24.08.2023. P. 1–3. [In Ukrainian].
12. Petrusenko V. (2009). *Tlumachnyi slovnyk filsofs'kyh terminiv* [Explanatory dictionary of philosophical terms]. Lviv: Publishing house of the Lviv Polytechnic National University. 264 p. [In Ukrainian].
13. Hrytsenko I. (2010). *Politseyske pravo v Universyteti Sviatoho Volodymyra* [Police law at St. Volodymyr University]. Kyiv: Lybid'. 464 p. [In Ukrainian].
14. Bevzenko V. M. and others. (2015). *Administratyvne parvo i protses UNR v ekzyli: nevidoma pravnycha spadshchyna Ukrainy* [Administrative law and the process of the UPR in exile: the unknown legal heritage of Ukraine]. Kyiv: publishing house «Dakor». 500 p. [In Ukrainian].
15. *Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk* [A large encyclopedic legal dictionary]. Kyiv: Yurydychna dumka. 2012. 1020 p. [In Ukrainian].
16. Kolomojets T., Kolpakov V. (2014). *Administratyvne pravo Ukrainy: slovnyk terminiv* [Administrative law of Ukraine: a dictionary of terms]. Kyiv: In-Yure. 520 p. [In Ukrainian].
17. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro terytorial'nit sentry komplektuvannia ta sotsial'noi pidtrymky* [On the approval of the Regulation on territorial centers of recruitment and social support]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine vid 23.02.2022 No. 154. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].
18. Bandurka O. (2004). *Teoriya i praktyka upravlinnia organamy vnutrishnih sprav Ukrainy* [Theory and practice of management of the Internal affairs bodies of Ukraine]. Kharkiv: NUVS. 780 p. [In Ukrainian].

19. Shmidt-Assmann E. Zagal'ne administratyvne pravo yak ideya vregulyuvannia: osnovni zasady ta zavdannia systematyky administratyvnogo prava [General administrative law as an idea of settlement: basic principles and tasks of administrative law systematization]. Kyiv: K.I.C. 552 p. [In Ukrainian].

20. Douglass C. North, John Joseph Wallis, Barry R. Weingast. (2017). *Nasyt'stvo ta suspil'ni poriadky. Osnovni chynnyky, yari vplynuly na hid istoriyi* [Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History]. Kyiv: Nash Format. 352 p. [In Ukrainian].

21. Gini Graham Scott, Ph. D. (1991). *Resolving Conflict: With Others and Within Yourself at Work and In Your Personal Life*. Kyiv. 190 p. [In Ukrainian].

22. *Dystsyplinarnyi statut Zbroinyh Syl Ukrainy* [Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 24.03.1999. No. 551-XIV. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1999, No. 22–23, st. 197. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].

23. *Statut vnutrishnyoi sluzhby Zbroinyh Syl Ukrainy* [Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 4.03.1999. No. 548-XIV. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1999, No. 22–23, st. 194. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].

24. *Statut garnizonnoi ta vartovoi sluzhby Zbroinyh Syl Ukrainy* [Statute of the Garrison and Guard Services of the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 24.03.1999 No. 550-XIV. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1999. No. 22–23, st. 196. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].

25. *Pro viys'kovyi obovyazok i viys'kovu sluzhbu* [About military duty and military service]: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992. No. 2232-XII. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1992, No. 27, st. 385. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (Accessed 15.10.2023). [In Ukrainian].

Дата надходження: 30.10.2023 р.

Oleksiy Ostapenko

Lviv Polytechnic National University,
Professor of the Department of
Administrative and Information Law
of Educational and Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Doctor of Laws, Professor
Oleksiy.I.Ostapenko@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9833-3043>

Iryna Shulhan

Lviv Polytechnic National University,
Associate Professor of the Department of
Administrative and Information Law
of Educational and Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
PhD.
iryna.i.shulhan@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9623-3495>

**VERIFICATION – AS A FORM OF LEGAL SUPPORT FOR THE MOBILIZATION OF
UKRAINIAN CITIZENS UNDER MARTIAL LAW**

The protection of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine is one of the constitutional duties of citizens. Under the legal regime of martial law, administrative and legal means of conducting a balanced State policy on mobilization, and creating an appropriate human resources potential for the protection of the State sovereignty and territorial value of Ukraine are of particular importance.

The authors of the article state that verification of a citizen's identity documents is one of the means of clarifying and establishing the identity of a citizen by authorized officials of state authorities, local self-government and military administration, in particular, by the Territorial Centers for Recruitment and Social Support.

Regulatory legal acts of Ukraine regulate the relations arising in the course of verification of citizens' identity and provide for supervision/control over compliance with the law by officials authorized to carry out the verification.

The authors of the study aimed to identify the causes and conditions that lead to conflicts during the verification of documents under the legal regime of martial law by military officials of the Territorial Recruitment and Social Support Centers.

The authors emphasize that the legal means of resolving conflicts arising during the verification should be enshrined in the substantive and procedural rules of administrative law. The author emphasizes that a compromise is a possibility of reaching a full agreement during the verification of an individual's documents. The author proposes a list of cases where a compromise may be reached between the parties to the document verification. It is noted that the use of physical force, special means or weapons is an extreme measure which is allowed in exceptional cases and in accordance with the procedure clearly defined by law.

Keywords: military aggression; citizen; mobilization; legal regime of martial law; verification.